

Araştırma Makalesi / Research Article

ARŞİV BELGELERİ IŞIĞINDA OSMANLI JANDARMASI'NIN TAŞRADA DÖNÜŞÜM VE FAALİYETLERİ: KÜTAHYA TABURU ÖRNEĞİ

Gökhan KARTAL¹

Öz

Tanzimat'ın İlanı, birçok noktada olduğu gibi Türk kolluk teşkilatında da bir dönüm noktasını teşkil etmiştir. Bu dönem itibariyle çekirdekleri oluşturulan Türk Jandarma Teşkilatı, kurulduğu dönemden devletin çöküşüne kadar birçok ıslah sürecinden geçerek memleket sathına yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Memleketin bozulan asayiş ve huzur ortamını yeniden tesis etmek jandarmanın en önemli vazifesi olmuştur.

Osmanlı Devleti'nde Kütahya, hem sancak merkezi ve beylerbeyliği merkezi olması, hem de payitahttan Anadolu'ya açılan önemli bir yol kavşağında bulunması açısından oldukça önemli bir yere sahiptir. Kütahya Sancağı, 16.yy'dan itibaren çeşitli isyanlarla eski parlak günlerini kaybetmiş, bölgede asayiş ve huzur ortamı bozulmuştur. Tanzimat'ın ilanıyla birlikte bozulan asayiş ve huzur ortamının sağlanması görevi de Kütahya Taburu'na verilmiştir.

Bu çalışmada; Osmanlı arşivlerinde yer alan belgeler ışığında Osmanlı jandarmasının taşrada bir örneği olarak zaptiyeden jandarmaya Kütahya Taburu'nun kuruluş, dönüşüm ve bölgedeki kolluk faaliyetleri işlenmiştir. Ayrıca bu çalışmanın yerel kolluk tarihi çalışmalarına ışık tutması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kütahya, Zaptiye, Jandarma, Kolluk.

TRANSFORMATION AND ACTIVITIES OF OTTOMAN GENDARMERIE IN THE PROVINCES UNDER THE LIGHT OF ARCHIVE DOCUMENTS: THROUGH KUTAHYA BATTALION SAMPLE

Abstract

The Edict of Gulhane, as in many points, constituted a turning point in the Turkish law enforcement organization. As of this period, the Turkish Gendarmerie Organization, the core of which was formed, has been trying to be spread throughout the country by going through many reform processes from the period of its establishment to the collapse of the state. Restoring the deteriorating public order and peace environment of the country has been the most important duty of the gendarmerie.

In Ottoman Empire, the city Kutahya had an important position in terms of being both the sanjak center and governor center and in terms of its important intersection in capital city. Kutahya Sanjak lost its glory days because of various rebellions since 16th century, the public order and peace was deteriorated in the region. The task providing public order and peace which was deteriorated with the Edict of Gulhane was given to the Kutahya Battalion.

In this study, the establishment, transformation and police force actions in the region are investigated in consideration of files partaking in Ottoman archive as an example of Ottoman gendarmerie in country from zaptiye to gendarmerie. Besides, this study is expected to enlighten the local police force history.

Keywords: Kütahya, Zaptiye, Gendarmerie, Law Enforcement.

¹ Öğr. Gör., Jandarma ve Sahil Güvenlik Akademisi, Jandarma Astsubay Meslek Yüksekokulu;
gokhankartal43@hotmail.com, ORCID ID:0000-0003-4902-281X

Başvuru Tarihi (Received): 23.05.2022 **Kabul Tarihi** (Accepted): 20.01.2023

Giriş

Tarih boyunca insanoğlu doğası gereği kendisini ve düzenini koruma içgüdüsüne sahip olmuştur. Rousseau'ya göre insanlar korunma içgüdüsünden hareketle güç birliği oluşturarak toplumu meydana getirmiştir (Rousseau, 2012, 13). Bu bağlamda bir üst çatı olarak temel hak ve güvenliğin sağlanması için de devletler inşa edilmiştir. Buna göre insanın özünde başlayan korunma içgüdüsünün doğal olarak aileye, topluma ve devlete de sirayet ettiğini görmekteyiz. Devlet, güvenliğin teminatı için yasalar oluştururken aynı zamanda caydırıcı bir güç ortaya koymaya çalışmıştır. Nitekim Hobbes, “*kılıcın zoru olmadıkça ahitler sözlerden ibarettir ve insanı güvence altına almaya yetmez*” (Hobbes, 2007/1651, 127) sözüyle kurulu bir otoritenin güvenlik algısına işaret etmiştir.

Türk tarihinin en eski dönemlerinden, modern Türk jandarmasının kurulmasına kadar asayiş, tek elden yürütülmeyen muhtelif görev ve yetkilere sahip birimler vasıtasıyla sağlanmıştır. Özellikle 15.yy'da Osmanlı Devleti'nin cihanşümul bir hale gelmesiyle, yeni idari ve askeri birimlerin oluşturulması gerekli görülmüştür. Örneğin Asesbaşilar², Cebecibaşilar³, Bostancı Hasekileri⁴ gibi bazı birimlere muhtelif vazifeleri icra etmekle birlikte asayiş vazifeleri de verildiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Batılı devletler karşısında üstünlüğünü yitirmeye başlaması, devletin pek çok kurumu için çeşitli tedbirleri almasını da zorunlu hale getirmiştir. Özellikle devletin askeri kanadında gözle görünür şekilde yaşanmaya başlayan aksama ve bozulmalar, memleket içerisinde asayiş de olumsuz yönde etkilemiştir. Bir müddet sonra Anadolu'da asayişten sorumlu görülen sipahilerin yaşanan sıkıntılar karşısında başkaldırmaları, tarihe Celali İsyanları olarak geçecek büyük bir yıkımla Anadolu'nun sosyo-ekonomik yapısını altüst etmiş, düzen ve asayiş derinden sarsmıştır. Bunun yanında Yeniçeri Ocağı'ndan seçilen “yasakçı” adı verilen inzibat görevlilerinin Anadolu'da görevlendirilmesi, bir müddet sonra Anadolu asayiş yapısında üstünlüğünün sipahilerden, ocaklılara geçmesine sebebiyet vermiştir (Baş, 2014, 329). Zaten ciddi bozulmalar yaşamış ocak teşkilatının Anadolu'ya kayması, huzur ve güven ortamının tesisini sağlamamıştır.

Osmanlı yenileşme sürecinde önemli bir yeri olan Sultan III. Selim, ıslahat girişimlerini daha çok askeri kanatın ıslah edilmesi üzerine gerçekleştirmiştir. Bu bağlamda Avrupalı anlamda modern bir sistemle kurulmuş olan *Nizam-ı Cedid* ordusu, aynı zamanda taşra içerisinde birlikler oluşturularak asayişin sağlanmasına da katkı sağlamıştır (Çadircı, 1991, 57-58). Ancak bu iyi niyetli girişimler uzun süreli olmamış, Sultan III. Selim tahttan indirilmesiyle Nizam-ı Cedid hareketi de son bulmuştur.

Sultan III. Selim'in tahttan indirilmesinden on dokuz yıl sonra Sultan II. Mahmud, Yeniçeri Ocağı'nı kaldırmaya muvaffak olmuş ve *Asakir-i Mansure-i Muhammediye* adında bir ordu kurmuştur. Buna mukabil yeni kurulan orduya destek maiyetinde olmak üzere eyaletlerde *Redif-i Asakir-i Mansure* adında bir ordu vücuda getirilerek hem taşrada hazır bir yedek ordu oluşturulmuş, hem de taşranın güvenliği düzen altına alınmaya çalışılmıştır (Alyot, 1947, 73). Merkez ve taşrada asayişin sağlanması için bazı girişimler yapılsa da devletin asayiş yapısındaki belirsizlik tam olarak ortadan kaldırılamamıştır.

1839 yılında *Tanzimat Fermanı*'nın ilanı, pek çok noktada olduğu gibi kolluk tarihimizde de önemli bir dönüm noktası olmuştur. Devletin güvenlik anlayışında merkezî ve yekvücut kolluk teşkilatı esasını benimsediği bu dönemde beklenen teşkilat yapısı tam anlamıyla gerçekleşemese

² Fatih Dönemi'nde kurulduğu düşünülmeyle birlikte geceleri şehrin inzibatından sorumluydular (Özcan, 2022).

³ Cebeci Ocağı, savaş malzemeleri temini, tamiri ve korunmasıyla sorumludur. Ocağın en büyük amiri cebecibaşı ise İstanbul'da Ayasofya, Hocaapaşa ve Ahırkapı civarının inzibatından sorumludur. (Alyot, 1947, 55).

⁴ Padişahı korumakla görevli olan bu kişiler arasında, kireç ocakların denetimini sağlayan “kireççibaşı”, İstanbul'da balıkçılık yapılan yerlerin denetimini sağlayan “balıkemini” ve şarap işlerini kontrol eden “şarapemini” adıyla anılan kişiler de bulunmaktadır (Alyot, 1947, 59).

de 1846 yılında Zaptiye Müşirliği'nin kurulmasıyla Türk kolluk teşkilatının bir hayli örgütlenmeye başladığını söylemek mümkündür. Her ne kadar bir yıl önce İstanbul'da kavasların bir araya getirilmeye başlanması sonucu Polis Teşkilatı vücuda getirilmiş olsa da bu teşkilat aktif faaliyetlerine 25 Temmuz 1867 yılındaki talimat neticesinde başlamış ve sonrasında kurulan Zaptiye Nezareti ile memleket sathına yayılmaya başlamıştır (JGK Tarihi, 2002, 144).

Köklü hamleler yapılmış olsa da memleketin iç ve dış problemlerle uğraşması, kolluk teşkilatında istenilen sonuçların alınmasına mâni olmaktadır. Bu sebeple 1879 yılında Müşiriyet Devri kapanmış, bugün polislik işlerine bakan Zaptiye Nezareti ve bundan ayrı seraskerliğe bağlı bir Jandarma Dairesi kurulmuştur.

1.Jandarma'ya Giden Süreçte Kütahya Zaptiye Taburu

Anadolu'nun eski yerleşim yerlerinden biri olan Kütahya, bulunduğu konum itibariyle oldukça önemli bir yere sahiptir. 11. yy'da Türk hâkimiyetiyle Anadolu'nun önemli merkezlerinden biri haline gelmekle birlikte Osmanlı Dönemi'nde sancakbeyliği ve ardından Anadolu Beylerbeyliği merkezi halini almıştır. Kütahya Sancağı, 1833 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın işgalinden sonra beylerbeyliği vasfını kaybetmiş, bir müddet sonra bir sancak olarak Hüdavendigâr Eyaleti'ne bağlanmıştır. Kütahya Sancağı'na bağlı kazalar zaman zaman değişmekle birlikte 19.yy'ın sonunda; Uşak, Gediz, Eğrigöz, Simav, Banaz, Dağardı, Eskişehir, İnönü, Seyidgazi, Mihalgazi, Bilecik, Söğüt ve Karacaşehir'den meydana gelmektedir (Arıkan, 2010, 34).

Kütahya, 16.yy'ın başlarından itibaren meydana gelen isyan hareketlerinden oldukça etkilenmiştir. 1511 yılında Şahkulu İsyanı, 1559- 1560 yıllarında Suhte İsyanı, 1601-1602 yıllarında Celali İsyanı ve ardından 1833 yılında Kavalalı Mehmed Ali Paşa kuvvetlerinin işgaliyle bölgede huzur ve asayiş kaybolmuştur. Bu örneklerden yola çıkarak 19.yy'a gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde kolluk sisteminin bir düzen altına alınmasının Kütahya Sancağı için oldukça önem arz ettiği ortaya çıkmaktadır.

Kütahya Sancağı'nda bozulan asayişin düzene girmesi yönünde ilk ciddi hamle 1834 yılında kurulan *Asakir-i Redife Ordusu* ile yapılmaya çalışılmıştır. Buna göre devlet sınırlarındaki tüm sancaklarda 1400'er kişilik taburların tesis edilmesi talimatı verilmiştir (Çadırcı, 1963, 66). Aynı yıl Kütahya'da bir redif taburu kurulmuş olup 2 yıl sonra sancak merkezinde redif asker sayısı 2500'ü aşmıştır (Gedik, 2015, 44). Redif taburları asayişini sağlama vazifelerine Zaptiye Teşkilatı kurulduktan sonra da devam etmiştir.

Zaptiye Teşkilatı'nın oluşturulmasıyla bu yeni teşkilatın örgütlenmesi kapsamında 1840 yılında Kütahya'da zaptiye memurluğu kurulmuştur. (Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1793-1908, 1978, 248) Aynı tarihte Kütahya'nın umur-ı zaptiyesi Bursa'ya devredilerek Hüdavendigâr Zaptiye Memurluğu kurulmuş olup başına da Ferik İsmet Paşa getirilmiştir (BOA,130/6461).

Zaptiye Müşiriyeti döneminde (1845-1879) daha örgütlü bir kolluk teşkilatından söz etmek mümkündür. Yeni oluşturulan nizamnamelerle zaptiyelerin bağlı olduğu birlikler belli bir düzen altına alınmıştır. Zaptiye alaylarının başında “alaybeyi”, alaylara bağlı taburların başında “tabur ağası” ve taburlara bağlı bölüklerin başında da “bölük ağası” adı verilen subaylar bulunmaktadır (JGK Tarihi, 2002, 137).

Bu dönemde zaptiye birliklerinin asayişini temin etmek, suçluları yakalamak, mahpusları muhafaza ve nakletmek, yangınlara müdahale etmek ve postalara refakat etmek (Alyot, 1947, 100-101) gibi muhtelif vazifeleri icra ettikleri görülmüştür. Postalara refakat için zaman zaman kır serdarlarından ve derbentçilerden yardım istenilmekle birlikte, 1848 yılında Çemişgezekli Tatar Ali adındaki bir posta tatarının darp edilmesi neticesinde bundan sonra posta tatarlarına yeterli sayıda asker veya zaptiyenin refakat etmesi Kütahya Muhassılı tarafından gerekli görülmüştür (BOA, 121/18/1). Yine postalara güvenliği temin için 1865 yılında Kütahya Meclisi'nde alınan bir kararla 18 süvari ve 22 piyade zaptiye askeri görevlendirilmiştir (BOA, 708/105).

Kütahya Sancağı'nda ihtiyaç halinde zaptiye sayısı arttırılmasına yönelik çabalara girişilmiştir. Buna göre 1851 yılında yeni zaptiye neferlerinin istihdamı gerekli görülmüş olup (BOA, 327/98), aynı yıl Kütahya Zaptiye Taburu'nun nefer sayısı 300'e ulaşmıştır (BOA, 236/23). Taburda istihdam edilen nefer sayısındaki artıştan dolayı 1893 yılında Kütahya Hükümet Konağı karşısında bulunan Nisa(Kadın) Hapishanesi yıkılarak yerine Zaptiye Koğuşu yapılmıştır (BOA, 127/35).

Zaptiyelerin maaşlarında bölgelere ve mevkilere göre farklılıklar görülmektedir. Kütahya Zaptiyesi'ne dair bir talimatnamede, her nefere 155 kuruş maaş verilmekle birlikte onbaşılara 10 kuruş, çavuşa 20 kuruş, başçavuşa 30 kuruş, mülazıma 30 kuruş, binbaşılara ise 50 kuruş ek maaş verildiği görülmektedir. Aynı talimatnamede ayrıyeten görevlendirilecek zaptiyenin herhangi bir işle uğraşmayan, ahlak sahibi 30 yaşını doldurmuş yiğit kişilerden seçilmesi gerektiği belirtilmiştir. (BOA, 6314/15)

2. Kütahya Jandarma Taburu'nun Kuruluş ve Faaliyetleri

1879 yılında Sadrazam Sait Paşa'nın tezkeresiyle kurulan Jandarma Dairesi'ne bağlı olmak üzere vilayetlerde bulunan zaptiye alaylarının jandarma olarak yeniden teşkilatlanması talimatı verilmiştir (Alyot, 1947, 114). Ancak vilayetlerde bulunan zaptiye alaylarının jandarma olarak yapılanmasının Meşrutiyet dönemine kadar sürdüğünü görmekteyiz. Bunda Jandarma Dairesi'nin kuruluşunda önemli bir rol üstlenen Sadrazam Sait Paşa'nın görevden alınmasıyla jandarmanın yenileşme ve düzenleme çalışmalarının sekteye uğraması önemli bir etken olmuştur.

1879 yılında Jandarma Dairesi'nin kurulmasına karşılık Hüdavendigâr Vilayet Zaptiyesine bağlı taburlar varlığını sürdürmeye devam etmiştir. 1895 yılında vilayete bağlı Ertuğrul ve Kütahya Sancakları'nda geçici olarak görevlendirilen zaptiyelerin maaş ve masraflarının jandarma bütçesinden karşılanması (BOA, 328/35), zaptiyeden jandarmaya geçişte önemli bir aşama olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüdavendigâr Zaptiye Alayı'nın jandarma olarak teşkili için en ciddi hamle 1898 yılında atılmış olup, bu tarihte vilayet zaptiye alayının tüm efrad ve harcamaları jandarma bütçesine aktarılmıştır (BOA, 2118/20). Bununla birlikte alayın fiili olarak jandarmaya dönüşüm sürecinin 1904 yılına kadar sürdüğünü görmekteyiz. Nitekim elde edilen bu bilgiler neticesinde Hüdavendigâr Alayı'na bağlı Kütahya Taburu'nun da yine aynı yıl Jandarma olarak teşkil edildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

Hüdavendigâr Alayı ve Kütahya Taburu hakkında 1870-1907 yılları arasında yayınlanan Hüdavendigâr Vilayet Salnamelerinde önemli bilgilere ulaşılmaktadır. Buna göre Hüdavendigâr Alay Beyleri ve Kütahya Tabur Komutanları ve taburun yıllara göre mevcudu şu şekilde verilmiştir:

Tablo 1: *Hüdavendigâr Alayı Alay Beyleri*⁵

İsim	Tayin tarihi	Ayrılış tarihi
Emirganlı Ahmed Bey	13 Kasım 1867	Temmuz 1868
Aksaraylı Ali Bey	13 Ağustos 1868	29 Ekim 1866
Niğdeli Ömer Bey	30 Ekim 1870	6 Ocak 1873
Eğribozlu Mustafa Bey	7 Ocak 1873	5 Haziran 1873
Ahmed Rüştü Bey	13 Temmuz 1873	27 Mayıs 1874
Tahir Bey	28 Mayıs 1874	3 Temmuz 1877
Ahmed Bey	6 Temmuz 1877	20 Mart 1880
Şahin Bey	4 Nisan 1880	10 Ağustos 1880
Hacı Hakkı Bey	11 Ağustos 1880	2 Eylül 1889
Derviş Paşa	22 Ağustos 1889	18 Aralık 1899
İsmail Cavid Bey	6 Şubat 1900	10 Aralık 1906
Hacı Ömer Bey	17 Ocak 1907	-

Tablo 2: *Kütahya Taburu Tabur Komutanları*

Yıl	Tabur Komutanları
1870-1876	Tabur Ağası Hacı Halil Ağa ⁵
1877-1879	Tabur Ağası Ali Ağa ⁶
1880	Tabur Ağası Mehmed Avni Efendi ⁷
1884-1885	Tabur Ağası Veli Efendi ⁸
1886	Tabur Ağası Ahmed Bey ⁹
1887-1889	Tabur Ağası Ahmed Mennan Bey ¹⁰
1891-1892	Tabur Ağası Hacı Faik Efendi ¹¹
1893-1894	Tabur Ağası Mustafa Ağa ¹²
1895	Tabur Ağası Asitaneli Mustafa ¹³
1896-1899	Tabur Ağası Hacı Faik Efendi ¹⁴
1900-1903	Tabur Ağası Emin Ağa ¹⁵
1904	Jandarma Tabur Kumandanı Mülazım-ı Evvel Hüseyin Ağa ¹⁶
1904	Jandarma Tabur Kumandanı Behçet Efendi ¹⁷
1905	Jandarma Tabur Kumandanı Mülazım-ı Evvel Ömer Ağa ¹⁸
1906	Jandarma Tabur Kumandanı Miralay Rıza Bey ¹⁹
1907	Jandarma Tabur Kumandanı Binbaşı Hüseyin Hüsnü Efendi ²⁰

Kaynak: ⁵ H.1287, HVS, s.128.; H.1288, HVS, s.98.; H.1290, HVS, s.105.; H.1291, HVS s.100.; H.1292, HVS, s.108.; H.1293, HVS, s.105. - ⁶ H.1294, HVS, s.105.; H.1295, HVS, s.103.; H.1296, HVS, s.104. - ⁷ H.1297, HVS, s.140. - ⁸ H.1301, HVS, s.165.; H.1302, HVS, s.519. - ⁹ H.1303, HVS, s.295. - ¹⁰ H.1304, HVS, s.184.; H.1305, HVS, s.88.; H.1306, HVS, s.225. ¹¹ H.1307-1308, HVS, s.390.; H.1310, HVS, s.175. - ¹² H.1311, HVS, s.171.; H.1312, HVS, s.235. - ¹³ BOA, BEO.597/44737. - ¹⁴ H.1314, HVS, s.226.; H.1315, HVS, s.215.; H.1316, HVS, s.143.; H.1317, HVS, s.182. - ¹⁵ H.1318, HVS, s.187.; H.1319, HVS, s.189.; H.1320, HVS, s.191.; H.1321, HVS, s.199. - ¹⁶ H.1322, HVS, s.186. - ¹⁷ BOA, İ.AS.54/35/1. - ¹⁸ H.1323, HVS, s.191. ¹⁹ H.1324, HVS, s.389. - ²⁰ H.1325, HVS, s.476.

Bahsi geçen salnamelerde 1870-1903 yılları arasında Kütahya Tabur Komutanları verilirken “Tabur Ağası” ifadesi kullanılmış, 1904 yılından itibaren ise “Jandarma Tabur Kumandanı” ifadesi kullanılmıştır. Bu durum Kütahya Taburu'nun zaptiyeden jandarmaya geçişinde yukarıdaki iddiamızı güçlendiren önemli bir ipucu olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵ Hicri 1323, Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi, s.56.

Tablo 3: Yıllara Göre Kütahya Taburu Mevcudu

Yıl	Kütahya Taburu	Yıl	Kütahya Taburu
1870 ²¹	257	1885 ²²	330
1871 ²³	251	1887 ²⁴	359
1872 ²⁵	290	1888 ²⁶	359
1873 ²⁷	220	1892 ²⁸	263
1874 ²⁹	163	1893 ³⁰	290
1875 ³¹	326	1894 ³²	288
1876 ³³	326	1895 ³⁴	314
1877 ³⁵	255	1896 ³⁶	315
1878 ³⁷	255	1897 ³⁸	303
1879 ³⁹	255	1898 ⁴⁰	262
1880 ⁴¹	255	1899 ⁴²	258
1884 ⁴³	308		

Kaynak: ²¹ H.1287, HVS, s.128. - ²² H.1302, HVS, s.519. - ²³ H.1288, HVS, s.98. - ²⁴ H.1304, HVS, s.184. - ²⁵ H.1289, HVS, s.95. - ²⁶ H.1305, HVS, s.88. - ²⁷ H.1290, HVS, s.106. - ²⁸ H.1310, HVS, s.175. - ²⁹ H.1291, HVS, s.101. - ³⁰ H.1311, HVS, s.171. - ³¹ H.1292, HVS, s.109. - ³² H.1312, HVS, s.236. - ³³ H.1293, HVS, s.106. - ³⁴ H.1313, HVS, s.293. - ³⁵ H.1294, HVS, s.106. - ³⁶ H.1314, HVS, s.226. - ³⁷ H.1295, HVS, s.104. - ³⁸ H.1315, HVS, s.215-216. - ³⁹ H.1296, HVS, s.107. - ⁴⁰ H.1316, HVS, s.143-144. - ⁴¹ H.1297, HVS, s.143. - ⁴² H.1317, HVS, s.183. - ⁴³ H.1301, HVS, s.165.

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla iç güvenliğin sağlanmasında jandarmaya duyulan ihtiyaç artmışsa da jandarma birliklerinden savaş kuvvesi meydana getirilmesi, zaten bir türlü istenilen sayıya ulaşamayan taburlarda vazifelerin icra edilmesini zorlaştırmıştır.

Savaş sürecinde uğraşılan en büyük problemlerden biri asker firarileri meselesidir. Nitekim Temmuz 1916-Şubat 1917 yılları arasında Kütahya Jandarma Taburu; 674 silahsız, 4 silahlı olmak üzere 678 firari yakalamıştır (BOA, 15/61). 1919 yılına gelindiğinde yakalanan firari sayısının bir yılda 2145'e yükselmesi dikkat çekicidir (BOA, 17/41/2). Firarilerin bir kısmı bölgede halkın can ve malına kastederek bölgenin asayişin bozulmasında ciddi bir problem haline gelmiştir. 1917 yılında Gediz havalisinde Ali adında bir asker firarisi vatandaşlardan bin liralık manifatura malzemesini ve 200 lirayı gasp etmiş ve jandarma birlikleri tarafından yapılan takip neticesinde ölü olarak ele geçirilmiştir (BOA, 39/54/3). Aynı yıl Tavşanlı ve Emet nahiyeleri arasında jandarma müfrezesiyle asker firarilerinden oluşan Yılanlıoğlu Kemal ve Çerkez Mehmet Çetelerinden sekiz kişiyle girilen çatışmada eşkıyalarla birlikte iki adet martini, bir adet mavzer, iki çifte tüfek ve üç revolver ele geçirilmiştir (BOA, 39/54/8). Bu konuda önemli bir mücadeleye girişilmişse de savaş sürecinde cephelerde yaşanan mağlubiyetler, asker firarilerinde önemli bir artışa sebebiyet vermiştir.

Firari meselesinin yanında bölgede yaşanan şekavet hareketlerine karşı da Kütahya Jandarma Taburu'nun önemli bir mücadeleye girdiği görülmektedir. 1914 yılında Gediz'de ev basarak malları gasp eden ve Virancık'ta bir kişiyi öldürüp mallarını çalan Şaki Ali ve arkadaşları jandarma birlikleri tarafından yakalanmıştır (BOA, 39/54/1). 1917 yılının sonlarında yukarıda bahsedilmiş olan Yılanlıoğlu ve Çerkez Mehmed Çeteleri büyük çoğunlukla etkisizleştirilmişse de (BOA, 24/31/6) başında Melal oğlu Osman adlı bir eşkıyanın olduğu Melal oğlu Çetesi yaklaşık bir buçuk yıl boyunca bölgede korku salmıştır. Melal oğlu Osman yapılan takip neticesinde yakalanıp Bandırma Askeri Hapishanesi'ne gönderilmiş olsa da buradan kaçarak bölgede eşkıyalık faaliyetlerine devam etmiştir. Jandarma müfrezeleri ile çete arasında girilen bir çatışmada bir mavzer, mühimmat, beş baş hayvan ve bir miktar eşya ele geçirilmiştir. Bu çatışmada bir jandarma onbaşı da yaralanmıştır (BOA, 39/54/10). Devam eden günlerde çetenin takibine devam edilmiş, girilen çatışmada bazı çete üyeleri yaralı olarak ele geçirilmiştir (BOA, 39/54/2). 1918 yılında çetenin gücü Jandarma müfrezelerinin takibatı neticesinde iyice zayıflamış ve Haziran ayında Melal oğlu Osman'ın öldürülmesiyle Melal oğlu çetesinin varlığı sona ermiştir (BOA, 41/2).

1919'un başlarında Simav yakınlarında jandarma müfrezesi ile Çiftköylü Fazlı Çetesi'ne bağlı yedi kişilik eşkıya grubu arasında çıkan müsademe sonrasında iki eşkıya, yanlarındaki silah ve teçhizat ile birlikte jandarma birliklerine teslim olmuştur (BOA, 47/62). Haziran 1919'da Kütahya Jandarma Taburu'na bağlı müfrezeler Gireği Nahiyesi'ne bağlı Saray Köyü'nü basan eşkıyaları çaldıkları eşyalarla birlikte yakalayıp bölgede asayiş sağlamışlardır (BOA, 11/54). Eylül 1919'da Gediz'in bazı köylerini basan 50 kişilik Çerkez eşkıyanın takibine 11 kişilik jandarma süvarisi memur edilmiş ve eşkıyadan bazı kişiler yaralamak suretiyle köylülere ait bazı mal ve hayvanlar jandarma müfrezesi tarafından kurtarılmıştır (BOA, 21/106).

1919'un sonlarında Emet civarında korku salmış Okaoğulları(Okanoğulları) adındaki bir çete bölgede pek çok köyü basarak halkın malını ve canını gasp etmeye başlamıştır. Buna karşılık yapılan takibatta çete üyelerinden bazıları yakalanmış olsa da bir müddet sonra beş jandarma neferinin çete tarafından yolu kesilerek dağıtılmış (BOA, 20/7) ve bunun üzerine yapılan takibat neticesinde çeteye mensup birçok kişi ölü veya yaralı olarak ele geçirilmiştir (BOA, 22/9). Okaoğullarıyla yapılan mücadele günlerinde Emet'te bulunan İzmir Reddi İlhak Cemiyeti Başkanı Ragıb Bey, çete ile ilgili anılarında şu şekilde bahsetmiştir. "16 Eylül 1919: ... Bugün Emet tarihi bir gün yaşadı. Meşhur eşkıya Okan'ın oğullarından Mustafa şehir içinde ölü, Hüseyin de diri olarak yakalandı. Sevinç, tebrikler... Hüseyin çelimsiz bir şey... Mustafa'nın nâşi ayaklar altında sürünüp duruyor. Seyrettik..." (Ege-Akter, 2006, s.361).

Bölgenin coğrafik yapısı eşkıyaların gizlenmesine ve izlerini kaybettirmesine olanak sağlarken eşkıya takibinde bulunan jandarma birlikleri için olumsuz bir etki yaratıyordu. Üstelik jandarma birliklerinin sayıca yetersizliği, köylerin korunmasında ve zamanında müdahale edilmesi hususunda da önemli bir eksiklik doğuruyordu. Bu da çoğu zaman eşkıyaların icraatlarını gerçekleştirdikten sonra jandarma birlikleri sevk edildiği anlamına geliyordu. Örneğin 1919 yılında Altıntaş Nahiyesi'ne bağlı Çal Köyü eşkıyalar tarafından basıldıktan bir müddet sonra jandarma müfrezesi sevk edilmiştir (BOA, 19/27). Aynı yıl özellikle Tavşanlı, Domaniç, Orhaneli civarında faaliyet gösteren ve yolcuları gasp eden Kara Yusuf Çetesi'nin bir türlü yakalanamadığı ve jandarma kuvvetlerinin takviye edilmesi gerekliliği bildirilmiştir (BOA, 24/31).

Osmanlı taşrasında sancak dâhilinde bulunan jandarma birliklerinin yetersiz kaldığı durumlarda diğer kolluk güçlerinden destek alınmıştır. Nitekim II. Meşrutiyet'in ilanının ardından hükümet işlerine müdahale ve halkı devlete karşı kıskırttığı gerekçesiyle Kütahya aşar mültezimlerinden Hocazade Rasih Efendi ve eşraftan bazı kişilerin yakalanıp adliyeye teslimi için jandarma kuvvetinin yanında askeri kuvvetin de görevlendirilmesi gerekmiştir (BOA, 2665/92). Aynı yıl Kütahya Hapishanesi'nde tahliyelerinde ısrar eden mahkûmların asayişsizlik ortaya çıkarması neticesinde jandarma kuvvetine ilave olarak muvazzaf askerlik vazifesini bitirmiş kimselerden de yardım alındığı görülmüştür (BOA, 1279/2). Devlet yetkilileri asayişsizliğin artışı üzerine özellikle eşkıya takibinde görevlendirmek için halkın da katılımına yönelik bazı girişimlerde bulunmuştur. Örneğin Kütahya'da eşkıya takibinde yararlılık gösteren ve Eşkıya Ali adında birini öldüren Hacıdede oğlu Şaban adındaki bir vatandaşın, mükâfat olarak jandarma birliklerine istihdam edildiği görülmüştür (BOA, 4/47). Osmanlı Jandarması'nın bağlı bulunduğu bölgede polisle iş birliği içinde olmak ve gerektiği takdirde polise yardımcı olmak gibi görevleri de vardır. Bunun örneklerine Kütahya Sancağı'nda da rastlanmaktadır. Örneğin 1917 yılında bölgede meydana gelen eşkıya ve asker firarisi sorunlarına karşı polis kuvveti yeterli görülmediği için yardımcı kuvvet olarak jandarma birlikleri talep edilmiştir (BOA, 23/8).

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olduğu günlerde, bölgedeki en ciddi problemlerinden biri de çekirge istilasına olmuştur. Fas çekirge istilasına ve bir sonraki yıl ortaya çıkan Sudan çekirge istilasına Anadolu'da mahsullere büyük ziyan vermiştir. Devlet acil tedbirler almış ve çekirgelerin itlafı için mücadele heyeti ve amele taburları görevlendirilmiştir (Özdemir, 2005, 104). İstila ile mücadelede jandarma birlikleri de kritik bir rol üstlenmiştir. Kütahya ve

Afyonkarahisar Sancakları'nda çekirge mahallerine jandarma birlikleri gönderilmiş ancak önemli çabalara rağmen taburlarda bulunan jandarma kuvvetinin yetersiz gelmesi üzerine Jandarma Mektebi'nden 80 öğrencinin çekirge alanlarına görevlendirildiği görülmüştür (BOA, 102/33/1).

1919 yılında Hüdavendigâr Vilayet Jandarma Alayı tarafından vilayete bağlı bölgelerde jandarmanın vazifeleri hakkında bir rapor hazırlanmıştır. Bu rapor bir yılda vilayete bağlı bölgelerde jandarmanın askeri, mülki ve idari vazifeleri ve jandarma taburlarının bu vazifeleri icra etme oranları hakkında oldukça aydınlatıcı bilgiler vermektedir. Bu rapora göre 1919 yılında Kütahya Jandarma Taburu'nun vazifeleri şu şekilde verilmiştir:

Tablo 4: 1919 yılı Kütahya Jandarma Taburu'nun Vazifeleri⁶

	Kütahya Taburu Vazifeleri	Yerine Getirilecek Vazife	Yerine Getirilen Vazife
<u>Askeri Vazifeler</u>	Kaçak asker	2530	2145
	Askeriyeden celbi emrolunan kişiler	2626	1621
	Suçlu askerlerin sevki	228	228
	Yedek asker celbi	24751	15823
	Tutuklanması emredilen suçlu askerler	60	51
<u>Mülki vazifeler</u>	Tebliğat kararını bildirme	25	23
	Celbi emrolunan kişiler	2872	2767
	Mahpusların ve diğer kişilerin sevki	1563	1491
	Firari ve zararlı kişileri aramak-tutuklamak	155	144
	Asayiş sağlamak için kısıtlama ve engellemeler için alınan emirler	67	65
<u>Adli vazifeler</u>	Ahz-u girift(yakalama)	161	134
	Talep veya hususi saire ile yazılan şikâyetnameler	72	72
	Çeşitli suçlar üzerine kaleme alınan zabıtnameler	86	83
	Kararı yerine getirilecek evraklar	678	591
	Hükmü tebliğ etmek	2312	1820
	Geçici ve daimi tutuklama kararları	133	122
	İlhâr(hazırlama-huzura getirme)	2864	1533
	Celp	5082	4835

Bu tabloya göre 1919 yılında Kütahya Jandarma Taburu'nda icra edilen vazifeler için mülki vazifelerde %95, adli vazifelerde %80 görünürken, askeri vazifelerde %65'lik bir oran karşımıza çıkmaktadır. Askeri vazifelerdeki oranı olumsuz olarak etkileyen hususlar özellikle askeri celp konusunda olmuştur. Dönemin şartları da göz önünde bulundurulduğunda Mütareke sonrası belirsizlik ortamında celbe icabet etmeyenlerin sayısının yüksek olması tesadüf değildir.

3.Sonuç

Tanzimat'ın ilanı ile birlikte Anadolu'da asayiş ve huzuru sağlamak için Zaptiye birliklerinin oluşturulması, kolluk teşkilatındaki belirsizliğin ortadan kaldırılmasında ilk hamle olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu girişim Türk Jandarma Teşkilatı'nın çekirdeklerini oluşturması açısından mühim olmakla birlikte devletin çöküşüne kadar geçen evrede birçok kez değişikliğe uğramıştır. Bu dönüşüm ve gelişim evresinde Türk kolluk teşkilatının memleket genelinde yaygınlaştırılması, asayiş ve huzur ortamının sağlanmasıyla birlikte aynı zamanda devletin çöküşünün önüne geçilebilmesinin önemli bir yolu olarak görülmüştür.

⁶ BOA, DH.EUM.MTK.17/41/2.

Kütahya Jandarma Taburu'nun mahkûm veya postalara nezaret etme, doğal afetlerde mücadele etme gibi çeşitli görevleri icra etmesinin yanı sıra bölgede en büyük mücadelesi, asker firarileri ve eşkıyalık hareketlerine karşı olmuştur. Özellikle I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla artış gösteren asayiş problemlerine karşı bölgede jandarma takip müfrezeleri oluşturulmuş ve eşkıya yatağı haline gelen bazı bölgelerde yapılan mücadele sonucu asayiş yeniden tesis edilmiştir. Ancak Kütahya Jandarma Taburu, her ne kadar önemli başarılar göstermiş olsa da I. Dünya Savaşı'nın ağır şartları içerisinde yeteri kadar takviye edilememiş, bazı bölgelerde asayişin sağlanmasına karşılık, özellikle harp sonrasındaki belirsizlik döneminde kalabalık kaçakçılık ve eşkıya gruplarına karşı bölgede tamamen asayiş sağlanması mümkün olmamıştır.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Bâb-ı Âsafi (Sadâret) Mektubi Kalemî Defterleri, (A.MKT.121/18/1).

Cevdet Dahiliye, (C.DH.130/6461).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.15/61).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.23/8).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.24/31/6).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.39/54/1).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.39/54/10).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.39/54/2).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.39/54/3).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.39/54/8).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.4/47).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.41/2).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Altıncı Şube, (DH.EUM.6.Şb.47/62).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.11/54).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.19/27).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.20/7).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.21/106).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.22/9).

Dahiliye Nezâreti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Asayiş Kalemî, (DH.EUM.AYŞ.24/31).

Dahiliye Nezâreti İdare (DH.İD.102/33/1).

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH.MKT.127/35).

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH.MKT.1279/2).

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH.MKT.2118/20).

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH.MKT.2665/92).

Dahiliye Nezâreti Mektubî Kalemî, (DH.MKT.328/35).

Meclis-i Vâlâ Evrakı, (MVL. 327/98).

Meclis-i Vâlâ Evrakı, (MVL.236/23).

Meclis-i Vâlâ Evrakı, (MVL.708/105).

Meşihat 22 Nolu Kütahya Şeriyeye Sicil Defteri (BOA, 6314/15).

Salnameler

H.1288(M.1871) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1289(M.1872) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1290(M.1873) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1291(M.1874) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1292(M.1875) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1293(M.1876) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1294(M.1877) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1295(M.1878) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1296(M.1879) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1297(M.1880) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1301(M.1884) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1302(M.1885) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1303(M.1886) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1304(M.1887) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1305(M.1888) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1306(M.1889) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1307-1308(M.1891) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1310(M.1892) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1311(M.1893) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1312(M.1894) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1313(M.1895) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1314(M.1896) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1315(M.1897) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1316(M.1898) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1317(M.1899) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1318(M.1900) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1319(M.1901) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1320(M.1902) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1321(M.1903) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1322(M.1904) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1323(M.1905) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1324(M.1906) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

H.1325(M.1907) Hüdavendigâr Vilayet Salnamesi.

Araştırma Eserleri

Alyot, H.(1947). *Türkiye'de zabıta: Tarihi gelişimi ve bugünkü durum*. Ankara: Kanaat Basımevi.

Arıkan, R.(2010). *Tanzimat döneminde Kütahya* [Yayımlanmamış doktora tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Baş, Y.(Bahar-2014). Merkez ve taşrada yerleşik yeniçeri-halk çekişmesi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(39), 324-365.

Çadircı, M.(1963). Anadolu'da Redif Teşkilatı'nın kuruluşu. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 8(14), 63-75.

Çadircı, M.(1991). *Tanzimat döneminde anadolu kentlerinin sosyal ve ekonomik yapıları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Çeçen, A. (1993). *Adalet kavramı*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

Eğ-e-Akter, G.(2006). *Ragıp Nurettin Eğ'e'nin birinci cihan harbi günlükleri ve harbin sonrası hatıratı 1915-1919*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Gedik, E.(2015). *Arşiv belgelerine göre Kütahya redif taburu ve redif kışlası*. [Yayımlanmamış yüksek lisans tezi]. Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.

Hobbes, T.(2007). *Leviathan*. (S. Lim, Çev.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları. (Orijinal eserin yayın tarihi 1651).

Jandarma Genel Komutanlığı tarihi "Asayiş ve kolluk tarihi içerisinde Türk Jandarma Teşkilatı".(2002). C. 1, Ankara: Jandarma Genel Komutanlığı Yayınları.

Özcan, A. (1991). Asesbaşı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* içinde (C. 3, ss. 464). İstanbul: TDVİAM.

Özdemir, H.(2005). *Salgın hastalıklardan ölümler 1914-1918*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Rousseau, J.J. (2012). *Toplum sözleşmesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi 1793-1908.(1978). 3, Ankara: Genelkurmay Başkanlığı Basımevi.